Elm və İnnovativ Texnologiyalar Jurnalı Nömrə 28, 2023. 111-125
DOI: 10.30546/2616-4418.28.2023.111

SƏMƏRƏLİLİYİN QEYRİ-MALİYYƏ GÖSTƏRİCİLƏRİ

Elay ZEYNALLI
Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti, Gəncə, Azərbaycan
0000-0002-6352-662X

Elçin NƏSİROV
Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti, Gəncə, Azərbaycan
0000-0002-9711-8368

Mehman KƏRİMOV
Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti, Gəncə, Azərbaycan
0000-0002-8286-8932

Giriş

Səmərə müvafiq fəaliyyətə yönəldilmiş təşkilati-texniki, iqtisadi-sosial və digər tədbirlərin reallaşdırılması ilə əlaqədar meydana gələn fayda, müsbət nəticə olaraq xarakterizə edilir. (İbrahimov, 2016; Hüseynov, 2005). Səmərəlilik müəssisələrin və təşkilatların fəaliyyətinin qiymətləndirilməsində həlledici rol oynayır, onların resurslardan istifadəsini optimallaşdırarkən arzu olunan nəticələr əldə etmək qabiliyyətini təmsil edir. Bu baxımdan səmərəlilik işgüzar fəaliyyətin ölçülməsinin vacib komponentidir və o, adətən mənfəət marjası, rentabellik, investisiya gəliri və pul vəsaitlərinin hərəkəti kimi maliyyə göstəriciləri vasitəsilə qiymətləndirilir.

CC BY NC ND

Lakin, kəskin rəqabət mühiti ilə seçilən bazar iqtisadiyyatında fəaliyyət səmərəliliyini yalnız istehsal və maliyyə göstəriciləri əlaqələndirilərək müəyyən olunması, müəssisənin bazar iqtisadiyyatının digər rəqabət amillərindən özünü təcrid etməsi deməkdir (Zeynallı). Bununla da yalnız maliyyə göstəricilərinə əsaslanaraq səmərəliliyin qiymətləndirilməsi sürətlə dəyişən biznes mühitində bir kateqoriya kimi səmərəliliyin tam başa düşülməməsi ilə nəticələnir. Hazırda bilik iqtisadiyyatının hakim olduğu modern iqtisadi konyunkturada müştəri məmnuniyyəti, işçilərin işə sədaqəti və ətraf mühitin davamlığının təmin edilməsi kimi qeyri-maliyyə göstəricilərinin də səmərəliliyin qiymətləndirilməsinə daxil edilməsi təşkilatın səmərəliliyi haqqında faydalı məlumatlar verə bilər. Hər nə qədərdə vahid metrik qiymətləndirmə meyarına – pula əsaslanmasa da, bu kimi qeyri-maliyyə göstəriciləri də müəssisənin fəaliyyəti ilə bağlı kompleks səmərəliliyi ölçmək üçün istifadə edilməlidir.

Səmərəliliyin maliyyə və qeyri-maliyyə göstəriciləri

Ənənəvi olaraq səmərəliliyin qiymətləndirilməsində fond tutumu, fond verimi, mənfəət marjası, rentabellik, likvidlik və pul vəsaitlərinin hərəkəti kimi maliyyə göstəriciləri istifadə olunur. Bu göstəricilər əməliyyatların maliyyə nəticələrinə, yəni mənfəət əldə etmək imkanlarına diqqət yetirir. Aydın məsələdir ki, onlar təşkilati səmərəliliyin tam mənzərəsini təqdim etmir.

Maliyyə göstəricilərinin üstünlüyü ondan ibarətdir ki, onların ölçülməsi asandır və onlar təşkilatın maliyyə vəziyyəti haqqında aydın təsəvvür yarada bilir, lakin maliyyə göstəricilərinə təsir edən amillər haqqında məlumat vermir. Məsələn, şirkət xərclərin azaldılması tədbirlərinin fonunda yüksək rentabelliyə malik ola bilər, lakin bu, uzunmüddətli perspektivdə müştəri məmnuniyyətinin və işçilərin sadiqliyinin aşağı düşməsinə səbəb ola bilər.

Digər tərəfdən, qeyri-maliyyə göstəriciləri müştəri məmnuniyyəti, işçilərin işə cəlb edilməsi, ətraf mühitə cavabdehlik və innovasiya kimi biznes menecerlər və sosium üçün aktuallığı ilə seçilən sahələrə diqqət yetirir. Bu göstəricilər əməliyyatların effektivliyini maraqlı tərəflərin, o cümlədən müştərilərin, işçilərin və ictimaiyyətin ehtiyac və gözləntilərinin ödənilməsi baxımından ölçür. Bu qeyri-maliyyə göstəricilərini ölçməklə təşkilatın səmərəliliyinin daha əhatəli mənzərəsinə baxmaq mümkündür. (Zeynallı), (Джалал) Bu göstəricilər təşkilatlara təkmilləşdirməyə ehtiyac duyulan sahələri müəyyən etməyə və əməliyyatların ümumi effektivliyini artırmaq üçün dəyişikliklər etməyə kömək edir, keyfiyyətli idarəetmə mexanizmlərinin formalaşmasına təkan verir. Məsələn, müştəri məmnuniyyətini yaxşılaşdırmağa diqqət yetirən şirkət müəyyən zaman sonra müştərin sədaqətinə və gəlirində artıma nail olacaqdır.

Aparılmış çoxsaylı tədqiqatlar səmərəliliyin maliyyə və qeyri-maliyyə göstəricilərinin hərtərəfli öyrənilməsi üçün konkret istiqamətlər müəyyənləşdirsə də, hesab edilirik ki, bu göstəricilərin öyrənilməsinin ən optimal yolu göstəricilərin müqayisəsidir. Səmərəliliyin maliyyə və qeyri-maliyyə göstəricilərinin müqayisəsi aşağıdakı cədvəldə göstərilib.

Səmərəliliyin maliyyə və qeyri-maliyyə göstəricilərinin müəyyən meyarlar üzrə müqayisəsi

S/s	Meyar	Maliyyə göstəriciləri	Qeyri-maliyyə göstəriciləri
1.	**Ölçmə meyarı**	Maliyyə göstəriciləri ilk növbədə kəmiyyətlə ölçülə bilən monetar ölçülərə diqqət yetirir. Bu göstəricilər təşkilatın maliyyə vəziyyəti və rentabelliyi haqqında məlumat verir.	Qeyri-maliyyə göstəriciləri monetar ölçülərdən kənar təşkilat fəaliyyətinin daha geniş aspektlərinə diqqət yetirir.
2.	**Əlçatanlıq**	Maliyyə göstəriciləri asanlıqla ölçülə bilir. Belə ki, onlar rəqəmləri əhatə edir, standartlaşdırılmış mühasibat uçotu metodlarından və maliyyə hesabatlarından istifadə etməklə müəyyən edilir.	Qeyri-maliyyə göstəriciləri çox vaxt subyektiv xarakter daşıyır. Onlar keyfiyyət ölçülərinə, qavrayışlara və təcrübələrə əsaslanır, bu da onları standart (obyektiv) şəkildə dəyərləndirilməsini və ölçməsini çətinləşdirir.
3.	**Təhlilin əhatə dairəsi**	Maliyyə göstəriciləri ilk növbədə təşkilatın maliyyə sağlamlığı və qısamüddətli fəaliyyəti haqqında məlumat verir. Bu göstəricilər maliyyə nəticələrinə və mənfəət əldə etmək yaxud səhmin dəyərini artırmaq qabiliyyətinə diqqət yetirir.	Qeyri-maliyyə göstəriciləri maliyyə nəticələrindən kənar amilləri nəzərə alaraq təşkilatın fəaliyyətinə daha geniş perspektiv təqdim edir, uzunmüddətli dəyər yaradılmasına diqqət yetirir.
4.	**Maraqlı tərəflərin baxışı**	Maliyyə göstəriciləri adətən səhmdarlara və investorlara yönəldilir, sahibkarların maliyyə maraqlarını əks etdirir.	Qeyri-maliyyə göstəriciləri müştərilər, işçilər, icmalar və ətraf mühit də daxil olmaqla müxtəlif maraqlı tərəflərin perspektivlərini

		Bu göstəricilər təşkilatın maliyyə dayanıqlığı və investorlar üçün potensial gəlirlər haqqında məlumatları özündə ehtiva edir.	nəzərə alır. Bu göstəricilər təşkilatın daha geniş təsirini, maraqlı tərəflərin gözləntilərini və ehtiyaclarını ödəmək qabiliyyətini əks etdirir.
5.	**Qərar vermə nəticələri**	Maliyyə göstəriciləri investisiya qərarları, maliyyə planlaşdırması və təşkilatın maliyyə dayanıqlığının qiymətləndirilməsi kimi maliyyə qərarlarının qəbulunda mühüm rol oynayır.	Qeyri-maliyyə göstəriciləri maliyyə mülahizələrindən kənarda strateji qərarların qəbulu üçün əhəmiyyətlidir. Onlar bazar reputasiyasını və uzunmüddətli uğura, rəqabətə təsir edən davamlılıq təşəbbüslərini qiymətləndirməyə kömək edir.

Mənbə: Müəlliflər tərəfindən tərtib olunub.

Cədvəldən də göründüyü kimi, qeyri-maliyyə göstəriciləri maliyyə məlumatlarına əsaslanmayan və səmərəliliyə təsir edən daha geniş amilləri əhatə edən göstəricilərə aiddir. Bu göstəricilərə keyfiyyət göstəriciləri, sosial və ekoloji göstəricilər, müştəri məmnuniyyəti, işçilərin iştirakı, yenilik və təşkilatın fəaliyyətinə təsir edən digər qeyri-monetar göstəricilər daxildir. Məhz buna görə də, təşkilat monetar və qeyri-monetar aspektlərini nəzərə alaraq maliyyə göstəricilərini tamamlayır (Ramanatan və Gunasekaran, 2014). Bu göstəricilər təşkilatın maraqlı tərəflərinə və bütövlükdə cəmiyyətə təsiri barədə daha vahid bir anlayış təmin edir (Sharma və Henriques, 2005).

Qeyri-maliyyə göstəriciləri

Bazar iqtisadiyyatının pandemiyadan sonrakı dövrü, informasiya (bilik) əsaslı mexanizmlərin daha da artan tempdə inkişafı və texnoloji transformasiyaların cəmiyyətə təsiri ilə hazırki inkişaf konyunkturanda səmərəliliyin aşağıdakı qeyri-maliyyə göstəriciləri sistemləşdirilə bilər:

1. Müştəri məmnuniyyəti - sorğular, əks əlaqə sistemləri və müştəri saxlama dərəcələri vasitəsilə müştəri məmnunluğunun ölçülməsi təşkilatın müştəri gözləntilərini qarşılamaq və yüksək keyfiyyətli məhsul və ya xidmətlər təqdim etmək qabiliyyətini göstərir.

2. İşçilərin işə sadiqliyi – sorğular və işgüzar mühitin qiymətləndirilməsi vasitəsilə işçilər arasında öhdəlik, motivasiya və məmnunluq səviyyəsinin qiymətləndirilməsi, təşkilatda müsbət iş mühiti yaratmaq və işçilərin məhsuldarlığını maksimum dərəcədə artırmaq qabiliyyətini göstərir.

3. Sosial və ətraf mühitə təsir - karbon izi, tullantıların azaldılması, işçilərin müxtəlifliyi, ictimaiyyətin iştirakı və korporativ sosial məsuliyyət təşəbbüsləri kimi sosial və ekoloji göstəricilərin izlənilməsi təşkilatın davamlı təcrübələrə və məsuliyyətli biznes əməliyyatlarına sadiqliyini nümayiş etdirir (Russo & Fouts, 1997).

4. Tədqiqat və inkişaf (R&D) - patentlərin sayı, tədqiqatın maliyyələşdirilməsi, yeni məhsulun hazırlanması və elmi-tədqiqat yaxud təkmilləşdirmə fəaliyyətlərinə investisiya kimi innovasiya ilə bağlı monitorinq göstəriciləri təşkilatın bazar dəyişikliklərinə uyğunlaşmaq və davamlı inkişafa təkan vermək qabiliyyətini göstərir.

5. Brend reputasiyası - brendin tanınması, müştəri qavrayışı və brendə sadiqlik kimi tədbirlər vasitəsilə brend reputasiyasının qiymətləndirilməsi təşkilatın bazardakı mövqeyini, müştəriləri cəlb etmək və saxlamaq qabiliyyətini göstərir.

6. İşçilərin təlimi və inkişafı - işçilərin təlim ehtiyacları, bacarıqların inkişaf proqramları və karyera yüksəlişi imkanları kimi göstəricilərin izlənilməsi təşkilatın işçilərin təkmilləşməsi və inkişafına sərmayə qoyduğunu göstərən əsas göstəricidir.

7. Sağlamlıq və təhlükəsizlik fəaliyyəti - iş yerinin təhlükəsizliyi, qəza halları, sağlamlıq və təhlükəsizlik qaydalarına riayət olunması ilə bağlı monitorinq göstəriciləri təşkilatın təhlükəsiz və sağlam iş mühitinin təmin edilməsinə sadiqliyinin sübutudur.

8. Maraqlı tərəflərin cəlb edilməsi - müştərilər, işçilər, investorlar və cəmiyyət də daxil olmaqla müxtəlif maraqlı tərəflər arasında əlaqə və məmnunluq səviyyəsinin qiymətləndirilməsi təşkilatın maraqlı tərəflərin gözləntilərini idarə etmək və qarşılamaq qabiliyyətini göstərir.

9. Sosial təsir və icma iştirakçılığı - təşkilatın icma təşəbbüslərində, xeyriyyəçilikdə və sosial təsir proqramlarında iştirakının qiymətləndirilməsi onun cəmiyyətə inkişaf meyllərinin inteqrasiyası və cəmiyyətdə müsbət fərqin yaradılmasına sadiqliyini nümayiş etdirir.

10.Təchizat zəncirinin tamamlanması məsuliyyəti - resurs, təchizatçı müxtəlifliyi və etik təchizat zənciri təcrübələri ilə bağlı monitorinq göstəriciləri təşkilatın bütün təchizat zənciri boyunca məsuliyyətli biznes davranışına sadiqliyini göstərir.

11.Ətraf mühitin mühafizəsi - enerji səmərəliliyi, resurslara qənaət, çirklənmənin azaldılması və davamlı təcrübələrlə bağlı göstəricilərin izlənilməsi təşkilatın ətraf mühitə təsirini minimuma endirmək və daha yaşıl gələcəyə töhfə vermək səylərini göstərir.

12.Etik davranış - etik davranış, qanun və qaydalara uyğunluq və etik davranış kodeksinə riayət ilə bağlı göstəricilərin qiymətləndirilməsi təşkilatın işini vicdanla aparmaq və etik standartlara riayət etmək öhdəliyini göstərir.

Hesab edirik ki, səmərəliliyin qeyri-maliyyə göstəricilərini məzmun və təsir dairəsi baxımından 4 kateqoriyada sosial və ekoloji göstəricilər, müştəri məmnuniyyəti və brend göstəriciləri, işçilərin məmnuniyyət və etik göstəriciləri, innovasiya, tədqiqat və inkişaf (Research və development) göstəriciləri birləşdirmək mümkündür.

Qeyri-maliyyə göstəricilərinin qiymətləndirilməsində yaranmış əsas problem, heç şübhəsiz, ölçülməsi ilə bağlı olan məsələlərdir. Bu göstəricilərin standartlaşdırma imkanın olmaması, müəyyən qanunauyğunluğa əsaslanmaması kimi amillər dəyərləndirmədə analitiklər üçün müəyyən uyğunsuzluqların yaranmasına və səhv analitik nəticənin əldə olunmasına gətirib çıxarır. Əksər tədqiqatçılar dəyər ölçüsü kimi iki metodu – kəmiyyət və keyfiyyət metodlarının istifadəsinin mümkünlüyünü bildirir.

Keyfiyyət metodlarına sorğular, müsahibələr və fokus qrupları kimi metodlar aiddir. Bu metodlar qeyri-maliyyə göstəriciləri üzrə subyektiv məlumatların toplanması üçün əvəzolunmaz mənbədir. Bu üsullar təşkilatlara maraqlı tərəflərin səmərəlilik ilə bağlı qavrayışlarını, rəylərini, təklif və təcrübələrini əldə etməyə imkan verir. Müsahibələr və fokus qrupları dərin müzakirələr və keyfiyyətli anlayışlar üçün fürsət təmin edərkən, sorğular müştəri məmnuniyyətini, işçilərin cəlb edilməsini və ya cəmiyyətin təsirini qiymətləndirmək üçün istifadə edilə bilər (Ramanathan & Gunasekaran, 2014). Keyfiyyət metodları təşkilatlara səmərəliliyə təsir edən əsas amilləri daha dərindən başa düşməyə imkan verir. Onlar rəqəmlərdən kənara çıxan və qeyri-maliyyə göstəricilərinin hərtərəfli təhlilinə imkan verən zəngin, təsviri cəhətdən geniş məlumatlar təqdim edir. Bundan əlavə, keyfiyyətli məlumatlar yaranan tendensiyaları müəyyən etməyə, gizli problemlərin üzə çıxarılmasına və tək kəmiyyət üsulları ilə əldə edilə bilməyən məlumatları əldə etməyə kömək edir.

Kəmiyyət metodları qeyri-maliyyə göstəricilərini ölçmək üçün statistik təhlil və müqayisələr aparmağa imkan verən rəqəm məlumatlarının toplanmasını nəzərdə tutur. Bu üsullar təşkilatlara standartlaşdırılmış və ölçülə bilən məlumatlar təqdim edərək, onlara zamanla səmərəliliyi izləməyə və sənayedəki digər rəqibləri ilə müqayisə aparmağa imkan verir.

Qeyri-maliyyə göstəricilərinin kəmiyyət ölçülməsində adətən balans, indeks və trend təhlili kimi ölçmə alətlərindən istifadə olunur. Balans subyektiv məlumatların kəmiyyətini müəyyən etməyə imkan verən sorğular və ya qiymətləndirmələrdəki cavablara ədədi dəyərlərin təyin edilməsini nəzərdə tutur. İndekslər birdən çox göstəricilərin səmərəliliyin ümumi ölçüsünü təmin edir. Bençmarklar təşkilatın qeyri-maliyyə göstəricilərini sənaye standartları və ya ən yaxşı təcrübələrlə müqayisə etməklə səmərəlilik üçün istinad nöqtələri yaradır. Böyük həcmli məlumatların kəmiyyətini müəyyənləşdirmək və təhlil etmək imanı kəmiyyət üsullarının əsas üstünlüyü kimi qiymətləndirilməlidir. Bu metod təşkilatlara statistik sübutlar və rəqəmsal tendensiyalar təqdim edərək, məlumatlara əsaslanan qərarların qəbulunu asanlaşdırır. Kəmiyyət metodlarından istifadə etməklə, təşkilatlar tərəqqisini izləyə, təkmilləşdirilməli sahələri müəyyən edə və qeyri-maliyyə göstəriciləri ilə bağlı konkret hədəflər təyin edə bilər.

Göründüyü kimi, təşkilatlar səmərəliliyin qeyri-maliyyə göstəricilərini ölçmək üçün həm keyfiyyət, həm də kəmiyyət üsullarından istifadə edə bilərlər. Bu ölçmə metodlarının inteqrasiyası təşkilatlara öz qeyri-maliyyə fəaliyyəti haqqında hərtərəfli anlayış əldə etməyə və səmərəliliyi artırmaq üçün əsaslandırılmış qərarlar qəbul etməyə imkan verir.

Ümumiyyətlə, səmərəliliyin qeyri-maliyyə göstəriciləri biliyin fundamental təsirə malik olduğu hazırkı iqtisadi konyunkturada bir çox aspektdən səmərəliliyi öyrənməyə və təşkilatı fəaliyyətində müsbət tendensiyanın yaranmasına təsir göstərir. Bir çox tədqiqatçılar tərəfindən səmərəliliyin ölçülməsi ilə bağlı həyata keçirilmiş elmi-tədqiqatların nəticələri göstərir ki, qeyri-maliyyə göstəricilərinin ölçülməsi təşkilatın bazar mühitində uğurlu rəqabətinin əsas amilidir. Belə ki, Bansal və Roth görə, yaşıl təcrübələri mənimsəyən şirkətlər ekoloji məsələlərə daha həssas yanaşırlar ki, bu da təşkilatın səmərəliliyində ekoloji məsuliyyətin vacibliyini göstərir. (Bansal və Roth, 2000) Crosby və Stephens həyat sığortası sənayesində əlaqələr marketinqinin məmnunluq, saxlama və qiymətlərə müsbət təsirini nümayiş etdirərək, təşkilatın səmərəliliyində müştəri məmnuniyyətinin əhəmiyyətini göstərir. (Crosby və Stephens, 1987) Ramanathan və Ramanathan müştəri məmnuniyyətinin otel sənayesindəki gəlir artımı və gəlirliliklə müsbət əlaqədə olduğunu müəyyən etmişdir. (Ramanathan və Ramanathan, 2013) Mok və Cheung isə xəstə məmnunluğunun səhiyyə sənayesindəki təşkilati səmərəliliklə müsbət əlaqəli olduğunu aşkar etmişdir. (Mok və Cheung, 2015) Müştəri və işçi məmnuniyyəti ilə yanaşı, innovasiya da səmərəliliyin mühüm qeyri-maliyyə göstəricisi kimi

qiymətləndirmiş Agarval və Audretsch (2010) innovasiyanın biotexnologiya sənayesində firmanın sağ qalması ilə müsbət əlaqədə olduğunu aşkar etmişdirlər. (Hill & Rothaermel, 2003), (Agarwal & Audretsch, 2010).

Hesab edirik ki, milli iqtisadiyyatda fəaliyyət göstərən iqtisadi subyektlərin səmərəliliyin qeyri-maliyyə göstəricilərini qiymətləndirməsi işgüzar fəaliyyətlərində aşağıdakı hallarda öz təzahürünü göstərəcək:

• *Təkmil qərarların qəbul edilməsi* - qeyri-maliyyə göstəriciləri qərar qəbul edən şəxslərə təşkilatın fəaliyyəti haqqında daha dolğun anlayış verir. (Ramanathan & Gunasekaran, 2014). Daha geniş amillər toplusunu nəzərə alaraq, qərar qəbul edənlər resurs bölgüsü, strateji planlaşdırma və səmərəliliyin yaxşılaşdırılması təşəbbüsləri ilə bağlı daha məlumatlı seçimlər edə bilir.

• *Maraqlı tərəflərin məmnuniyyəti və reputasiya* - sosial və ekoloji fəaliyyət tədbirləri kimi qeyri-maliyyə göstəriciləri maraqlı tərəflərin məmnunluğuna töhfə verə və təşkilatın nüfuzunu artıra bilər. (Sharma & Henriques, 2005) Davamlı təcrübələrə, məsuliyyətli korporativ vətəndaşlığa və işçilərin rifahına sadiqlik nümayiş etdirməklə, təşkilatlar maraqlı tərəflər arasında inam və xoşməramlılıq yarada bilər.

• *Yeniliklərə adaptasiya* - İnnovasiya və R&D ilə bağlı qeyri-maliyyə göstəriciləri təşkilatlara dəyişən bazar şəraitinə uyğunlaşmaq və innovasiya mədəniyyətini inkişaf etdirmək bacarıqlarını qiymətləndirməyə kömək edə bilər.

• *Uzunmüddətli dəyərin yaradılması* - qeyri-maliyyə göstəricilərinə diqqət yetirməklə təşkilatlar öz səylərini qısamüddətli maliyyə qazancları ilə deyil, uzunmüddətli dəyər yaradılması ilə əlaqələndirə bilər. (Kaplan və Norton, 2004), (Sharma & Henriques, 2005). Davamlı biznes təcrübələri, işçilərin məmnuniyyəti, müştəri loyallığı və icma ilə əlaqə uzunmüddətli təşkilati uğura töhfə verən amillərdir.

• *Risklərin idarə edilməsi* - qeyri-maliyyə göstəriciləri də risklərin idarə edilməsində həlledici rol oynayır. Ətraf mühit, sosial və idarəetmə amilləri ilə bağlı göstəricilərin monitorinqi ilə təşkilatlar davamlılıq, tənzimləmə qaydalarına uyğunluq, reputasiya problemləri və etik təcrübələrlə bağlı potensial riskləri və imkanları müəyyən edə bilər. (Eccles, Ioannou, & Serafeim, 2014) Bu riskləri proaktiv şəkildə həll etmək təşkilatlara potensial mənfi təsirləri azaltmağa və davamlılığı artırmağa kömək edə bilər.

• *Rəqabətdə üstünlüyün təmin olunması* - qeyri-maliyyə göstəriciləri təşkilatları rəqiblərdən fərqləndirən sahələrə diqqət yetirməklə onları rəqabət üstünlüyü ilə təmin edə bilər. (Porter və Kramer, 2011) Məsələn, müştəri

məmnuniyyəti, innovasiya və işçilərin cəlb edilməsi ilə bağlı göstəricilər unikal dəyər təkliflərinin yaradılmasına və sadiq müştəri bazasının yaradılmasına kömək edə bilər.

- *Şəffaflıq və hesabatlığın prudensiallığının təmin edilməsi*- maraqlı tərəflər, o cümlədən investorlar, müştərilər və tənzimləyici orqanlar, qeyri-maliyyə fəaliyyəti ilə bağlı açıqlamalara daha çox diqqət yetirirlər. Qeyri-maliyyə göstəriciləri üzrə hesabat vermək təşkilatlara davamlı təcrübələrə, sosial məsuliyyətə və etik davranışa sadiqliklərini nümayiş etdirməyə imkan verir və bununla da inamı, dolayası ilə də hesabatlılığı artırır.

Nəticə

Səmərəliliyin qeyri-maliyyə göstəriciləri təşkilatın fəaliyyətinin qiymətləndirilməsində həlledici rol oynayır. Apardığımız tədqiqat sübut edir ki, səmərəliliyin qeyri-maliyyə göstəriciləri təşkilatın fəaliyyəti haqqında dəyərli fikirlər verir, maliyyə göstəricilərini tamamlayır və səmərəliliyin daha əhatəli görünüşünü təmin edir. Müştəri və işçilərin məmnunluğu, məhsul və xidmətlərin keyfiyyəti, innovasiyaların tətbiqi, sosial və ekoloji məsuliyyət müəssisələrin öz effektivliyini ölçmək və strategiyaları haqqında əsaslandırılmış qərarlar qəbul etmək üçün istifadəsi bu göstəricilərindən faydalanmaqla əldə oluna bilən müsbət tendensiyaların yalnız bir neçəsidir. Qeyri-maliyyə göstəriciləri rəqəmsal dövr və Sənaye 4.0 kontekstində maliyyə göstəricilərini tamamlamaq haqqında dəyərli fikirlər təqdim edir. Lakin, səmərəliliyin ölçülməsi üçün maliyyə tədbirləri vacib olsa da, təşkilat fəaliyyətinin tam təsviri üçün həm maliyyə, həm də qeyri-maliyyə tədbirlərini özündə birləşdirən kompleks yanaşma zəruridir. Geniş spektrli göstəriciləri nəzərə alaraq, təşkilatlar əsaslandırılmış qərarlar qəbul edə, maraqlı tərəflərin gözləntilərini qarşılaya, innovasiyaları təşviq edə və uzunmüddətli dəyər yarada bilər. Bununla belə, müvafiq göstəricilərin seçilməsi və müvafiq ölçmə metodlarının həyata keçirilməsi dəqiq fikirlərin əldə edilməsi üçün vacibdir. Qeyri-maliyyə göstəricilərinin əlavə tədqiqi və praktiki tətbiqi səmərəliliyin daha vahid başa düşülməsinə və davamlı təşkilat fəaliyyətini təmin etməyə kömək edə bilər.

Açıqlama bəyanatı

Müəllif tərəfindən hər hansı potensial marağın toqquşması ilə bağlı məlumat verilməmişdir .

Əlaqə

E-mail: e.zeynalli@adau.edu.az

Ədəbiyyat:

Agarwal, R., & Audretsch, D. B."The role of innovation in new venture creation." In M. Wright, R. Robbie, & H. Ennew (Eds.), Entrepreneurship: Perspectives və cases.2010.pp. 77-96. Prentice Hall.

Bansal, P., & Roth, K. "Why companies go green: A model of ecological responsiveness." Academy of Management Journal, 43(4), 2000.p.717-736.

Barczak, G., Griffin, A., & Kahn, K. B."Trends və drivers of success in NPD practices: Results of the 2003 PDMA best practices study." Journal of Product Innovation Management, 26(1), 2009,p.3-23.

Crosby, L. A., & Stephens, N. "Effects of relationship marketing on satisfaction, retention, və prices in the life insurance industry." Journal of Marketing Research, 24(4),1987.p. 404-411.

Eccles, R. G., Ioannou, I., & Serafeim, G. "The Impact of Corporate Sustainability on Organizational Processes və Performance." Management Science, 60(11), 2014,p.2835-2857.

Hill, C. W. L., & Rothaermel, F. T. "The performance of incumbent firms in the face of radical technological innovation." Academy of Management Review, 28(2),2003.p. 257-274. doi: 10.5465/amr.2003.9416091

Hüseynov, T.Ə. *Müəssisənin iqtisadiyyatı.* Azərnəşr, 2005.

İbrahimov, İ.H. *Aqrar sahənin iqtisadiyyatı*. NBS, 2016.

Kaplan, R. S., & Norton, D. P. "Measuring the Strategic Readiness of Intangible Assets." Harvard Business Review, 82 (2),2004,p. 52-63.

Kozak, M., & Rimmington, M. "Tourist satisfaction with Mallorca, Spain, as an off-season holiday destination." Journal of Travel Research, 38(3), 2000, p.260-269.

Lozano, R., & Huisingh, D. "Inter-linking Issues və Dimensions in Sustainability Reporting." Journal of Cleaner Production, 19(2-3),2011.,p. 99-107.

Martínez-Ferrero, J. "Corporate Social Responsibility as a Strategic Shield Against Costs of Earnings Management Practices." Journal of Business Ethics, 150(1),2018.p. 55-73.

Mok, K. H., & Cheung, C. "The role of innovation in driving the hotel industry's performance." International Journal of Contemporary Hospitality Management, 27(3), 2015.,p.438-463. doi: 10.1108/IJCHM-01-2013-0014

Moneva, J. M., Archel, P., & Correa, C. "GRI və the Camouflaging of Corporate Unsustainability." Accounting Forum, 30(2), 2006.p.,121-137.

Porter, M. E., & Kramer, M. R. "Creating shared value." Harvard Business Review, 89(1/2), 2011,p.262-77.

Ramanathan, U., & Gunasekaran, A. "Performance Measurement və Management Systems: A Literature Review." International Journal of Production Research, 52(6), 2014,p.1862-1881.

Ramanathan, U., & Ramanathan, R. "Linking corporate reputation və sustained superior financial performance: Is commitment the missing link?" Journal of Business Research, 2013.p.66(10), 1761-1770. doi: 10.1016/j.jbusres.2012.03.005

Robbins, S. P., Coulter, M., & DeCenzo, D. A. *Fundamentals of Management* (10th ed.). Pearson, 2016.

Russo, M. V., & Fouts, P. A. "A Resource-Based Perspective on Corporate Environmental Performance və Profitability." Academy of Management Journal, 40(3), 1997,p.534-559.

Schaltegger, S., & Burritt, R. Contemporary environmental accounting: Issues, concepts və practice. Routledge.2017

Schaltegger, S., & Burritt, R. *Contemporary environmental accounting: Issues, concepts və practice*. Routledge, 2017.

Schaltegger, S., Lüdeke-Freund, F., & Hansen, E. G. "Business Cases for Sustainability: A Stakeholder Theory Perspective." Journal of Business Ethics, 109(3), 2012.p.411-428.

Sharma, S., & Henriques, I. "Stakeholder Influences on Sustainability Practices in the Canadian Forest Products Industry." Strategic Management Journal, 26(2), 2005.p.,159-180.

Wanjohi, R. Z., & Kiarie, D. M. "The effect of customer relationship management on firm performance in Kenya's telecommunication industry." International Journal of Economics, Commerce və Management, 2(3), 2014.p. 1-19.

Zeynallı, Elay. "Balanced Scorecard Model (bsc) in Performance Analysis and Evaluation". Международный центр научного партнерства «Новая Наука» (ИП Ивановская И.И.), 2023, ss. 18-24. eLibrary.ru, https://elibrary.ru/item.asp?id=54666260.

Zeynallı, Elay. “SƏMƏRƏLİLİYİN MALİYYƏ GÖSTƏRİCİLƏRİNİN QİYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ”. Journal of Science and Innovative Technologies, sy 16, Ocak 2021. DOI.org (Crossref), https://doi.org/10.30546/2616-4418.16.2021.51.

Джалал, З.Э. Азербайджанский государственный аграрный университет. “ЭТАПЫ РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОГО АНАЛИЗА В АЗЕРБАЙДЖАНЕ”. Google Scholar, https://scholar.google.com/scholar?cluster=613020539574056276&hl=en&oi=scholarr.

Məqaləyə istinad: ZEYNALLI , Elay., NƏSİROV, Elçin., və KƏRİMOV, Mehman.Səmərəliliyin qeyri-maliyyə göstəriciləri**.**Elm və İnnovativ Texnologiyalar Jurnalı.Nömrə 28,2023. s.111-125. DOI: 10.30546/2616-4418.28.2023.111

SUMMARY

Non-financial indicators of efficiency

Elay Zeynalli
Azerbaijan State Agricultural University, Ganja, Azerbaijan

Elcin Nesirov
Azerbaijan State Agricultural University, Ganja, Azerbaijan

Mehman Karimov
Azerbaijan State Agricultural University, Ganja, Azerbaijan

Efficiency is a crucial aspect of organizational performance, reflecting the ability to optimize resource utilization and achieve desired results. While financial indicators have traditionally been used to assess efficiency, relying solely on monetary measures neglects other important factors in a dynamic business environment. The aim of this article is to highlight the significance of incorporating non-financial indicators in the evaluation of efficiency to provide a more comprehensive understanding of organizational effectiveness. Non-financial indicators, such as customer satisfaction, employee engagement, environmental sustainability, innovation, and ethical behavior, offer valuable insights into areas beyond financial performance. By considering these indicators alongside financial metrics, organizations can gain a holistic view of their impact on stakeholders and society. The article explores various non-financial indicators and emphasizes the need for a balanced approach that combines qualitative and quantitative measurement methods. Furthermore, it underscores the benefits of leveraging non-financial indicators, including improved decision-making, stakeholder satisfaction, adaptability, long-term value creation, risk management, competitive advantage, transparency, and accountability. In the era of Industry 4.0, organizations are encouraged to embrace non-financial indicators to effectively assess their efficiency and competitiveness in a rapidly evolving digital landscape. Overall, incorporating non-financial indicators enriches the evaluation of organizational efficiency, providing valuable insights for informed decision-making and sustainable success.

Keywords: Measurement criteria, stakeholder view, social and environmental indicators, employee utilization and ethical indicators, innovation and development indicators

РЕЗЮМЕ

Нефинансовые показатели эффективности

Элай Зейналлы
Азербайджанский Государственный Аграрный Университет, Гянджа, Азербайджан

Эльчин Насиров
Азербайджанский Государственный Аграрный Университет, Гянджа, Азербайджан

Мехман Каримов
Азербайджанский Государственный Аграрный Университет, Гянджа, Азербайджан

Эффективность является важнейшим аспектом деятельности организации, отражающим способность оптимизировать использование ресурсов и достигать желаемых результатов. Хотя финансовые показатели традиционно использовались для оценки эффективности, опора исключительно на монетарные показатели игнорирует другие важные факторы в динамичной деловой среде. Цель данной статьи — подчеркнуть важность включения нефинансовых показателей в оценку эффективности, чтобы обеспечить более полное понимание организационной эффективности. Нефинансовые показатели, такие как удовлетворенность клиентов, вовлеченность сотрудников, экологическая устойчивость, инновации и этическое поведение, дают ценную информацию о сферах, выходящих за рамки финансовых показателей. Рассматривая эти показатели наряду с финансовыми показателями, организации могут получить целостное представление об их влиянии на заинтересованные стороны и общество. В статье исследуются различные нефинансовые показатели и подчеркивается необходимость сбалансированного подхода, сочетающего качественные и количественные методы измерения. Кроме того, он подчеркивает преимущества использования нефинансовых показателей, включая улучшение процесса принятия решений, удовлетворенность заинтересованных сторон, адаптивность, создание долгосрочной стоимости, управление рисками, конкурентные преимущества, прозрачность и подотчетность. В эпоху Индустрии 4.0 организациям рекомендуется использовать нефинансовые показатели для эффективной оценки своей эффективности и

конкурентоспособности в быстро развивающейся цифровой среде. В целом, включение нефинансовых показателей обогащает оценку организационной эффективности, предоставляя ценную информацию для принятия обоснованных решений и устойчивого успеха.

Ключевые слова: Критерии измерения, мнение заинтересованных сторон, социальные и экологические показатели, показатели использования сотрудников и этические показатели, показатели инноваций и развития